

PRIVATIZÁCIÓ AZ OKTATÁSBAN – MAGÁN- ÉS EGYHÁZI ISKOLÁT VÁLASZTÓ KÖZÉPOSZTÁLYBELI SZÜLŐK STRATÉGIÁI ÉS NARRATÍVÁI

BERÉNYI ESZTER

ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest

Beérkezett: 2024. szeptember 15., elfogadva: 2024. november 6.

A magyar oktatási rendszer privatizációja nem csupán az állami iskolák számának csökkenését eredményezi, hanem mélyreható társadalmi következményekkel is jár, különösen a szülői felelősség és a társadalmi szelekció vonatkozásában. Budapesti szülőkkel iskolaválasztási témában készült interjúk arról tanúskodnak, hogy a magániskolák esetében bizonyos pedagógiai elvek és módszerek és az egyéni igényekkel való törődés keresése hangsúlyos a szülők részéről; az egyházi iskoláknál pedig a vallásos közeg keresése és a biztonság az elsődleges szempontok. Az iskolaválasztás sokszor komoly lelki terhet ró a szülőkre, amely gyakran stresszhez és szorongáshoz vezet, s végső soron azáltal járul hozzá a társadalmi szelekció felerősödéséhez, hogy a gyerekeikről való gondoskodás egyik fő eleme a szülők számára a „megfelelő közeg” keresése lesz.

Kulcsszavak: szülő, privatizáció, iskolaválasztás, gazdasági tőke, vallási tőke

PRIVATIZATION IN EDUCATION – STRATEGIES AND NARRATIVES OF MIDDLE CLASS PARENTS CHOOSING PRIVATE AND CHURCH SCHOOLS

The privatization of the Hungarian education system not only leads to a decrease in the number of state schools, but also has profound social consequences, particularly in terms of parental responsibility and social selection. Interviews conducted with parents in Budapest on the topic of school choice reveal that, in the case of private schools, parents place emphasis on certain pedagogical principles and methods, as well as on the search for attention to individual needs. In church schools, however, the primary considerations are the search for a religious environment and safety. School selection often places a significant emotional burden on parents, which frequently leads to stress and anxiety. Ultimately, this contributes to the intensification of social selection, as one of the main elements of caring for their children becomes the search for the “right environment”.

Keywords: parents, privatization, school choice, financial capital, religious capital

Levelező szerző: Berényi Eszter, ELTE TÁTK, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A
E-mail: berenyi.eszter@tatk.elte.hu

Elméleti bevezető – Privatizáció és szülői szerepek

Hasonlóan számos, a II. világháborút követő időszakban Európában főképp a jóléti állam által ellátott szektorhoz, a 21. században az oktatási rendszerekre is egyre inkább jellemző a privatizáció. A jelenség globálisnak tekinthető olyan értelemben, hogy gazdasági fejlettségtől és politikai berendezkedéstől függetlenül kisebb-nagyobb mértékben mindenhol tetten érhető (Verger–Fontdevilla–Zajanco 2016: 6).

Privatizáció alatt elsősorban azt értjük, hogy az iskolázással kapcsolatban csökken az állam, s nő az egyéb szereplők szerepe. Nemcsak a tulajdonviszonyok változása vezethet el mindehhez, hanem például az is, ha piaci szereplők kapnak egyre nagyobb szerepet az iskolázás céljainak meghatározásában; és ebben az értelemben privatizációhoz vezet az is, ha azért csökken az állam jelentősége az oktatásban, mert a gyerekek iskolák közötti eloszlásáért nem központilag szabályozott mechanizmusok felelősek, hanem választásaikkal a szülők irányítják, legalábbis részben, a folyamatot. Éppen ezért különbözteti meg például Ball és Joudell (2009) a közoktatás privatizációját az állami oktatásban zajló privatizációtól:¹ hiszen maga a választás lehetősége, még akkor is, ha az állami szektoron belül megy végbe, azt eredményezi, hogy az egyének (vagy családok) fogyasztóvá válnak, saját, hangsúlyozottan egyéni érdekeiket követik, s ezáltal az oktatásról egyre kevésbé gondolkodnak kvázi közjósággként, amihez bárki ugyanúgy hozzáférhet (Lubienski 2006). Az oktatás egyre inkább magánárucikként jelenik meg, amelyért az egyéneknek versenyezniük kell. Ezzel kapcsolatban érdemes a privatizáció mögötti okok között megkülönböztetni azokat, amelyek külsődlegesek az oktatási kormányzathoz képest, például, amikor a privatizációt a megváltozott és megnövekedett szülői igények hívják életre, azoktól, amelyeket valamilyen közpolitikai-oktatásirányítási szabályozás hoz létre (Verger–Fontdevilla–Zajanco 2016: 7).

A fentiek alapján kijelenthető, hogy nemcsak a különböző fenntartók által működtetett iskolák közötti, hanem az állami szektoron belüli szabad iskolaválasztás is privatizáció. Magyarországon az állami szektoron belüli választás lehetősége különleges olyan értelemben, hogy egy olyan oktatási rendszerben jött létre, amelyben nem volt (még) jelen a magánszektor. Az állami szektoron belüli választás lehetősége ugyanakkor önmagában is egyértelműen egyenlőtlenségeket hozott létre nemcsak a települések között, hanem a településeken belül is (Zolnay 2006; Kertesi–Kézdi 2014; Berényi 2018) az iskolarendszerben.

A magyar oktatási rendszer privatizációjának új hulláma 2010-et követően valósult meg, és egyértelműen oktatáskormányzati kezdeményezésre: az állam jelentős forráscsökkentést hajtott végre a közoktatási forrásokban (Varga 2024: 72), s ezzel párhuzamosan ösztönözte (jogi és pénzügyi eszközökkel) a korábban önkormányzati fenntartásban lévő iskolák egyházi átvételét, és új egyházi iskolák alapítását is (Ercse–Radó 2019). Ennek köszönhetően az egészen 2010-ig 95-96%-ban állam/önkormányzat által fenntartott általános iskolai szektorban teljes mértékben megváltozott a fenntartói összetétel, 2015-ig drasztikusan, majd ezt követően kevésbé drasztikusan, de tovább csökken az állam által fenntartott általános iskolák aránya.² Sokan elemezték már az egyházak növekvő térnyerését (Ercse–Radó 2019; Hermann–Varga 2016), és ennek következményeit (Zolnay 2018; Tomasz 2017), elsősorban a növekvő társadalmi szelekcióra nézve. Ez a magyar privatizáció igencsak sajátos, hiszen a privatizáció elsősorban az egyházi iskolába járók számának növekedését jelenti. Ugyanakkor az alapítványi és egyéb magánszervezetek által fenntartott iskolába járók száma is növekedésnek

¹ privatization in public education és privatization of public education

² Forrás: Oktatási Évkönyvek 2002–2012; Köznevelési Közoktatási Statisztikai Évkönyv 2014; s ezek alapján saját számítások.

indult, s 2010 óta megduplázódott, bár ezzel együtt, a tanulóknak továbbra is mindössze 4%-a jár magániskolába. A nem állam által fenntartott iskolákba járó tanulók arányát tekintve jelentősek a területi egyenlőtlenségek. A budapesti általános iskolásoknak több mint 9%-a jár magán fenntartású iskolába; az egyházi iskolákba járó általános iskolások aránya viszont a fővárosban alacsonyabb, mint az országosan 11% százalék.³ Budapesten tehát a nem állami szektor mérete hasonló méretű, mint országosan, de belső szerkezete jóval kiegyensúlyozottabb, és többszínű választási lehetőséget nyújt a családoknak, mint a legtöbb magyarországi lokális iskolai kvázipiac.

A „megfelelő iskola keresése” egyszerre lehetőség és felelősség is a szülők számára, s sok szülő egyre több energiát fektet az iskolakeresésbe, az információk összegyűjtésébe, s ismeretekre igyekszik szert tenni az iskolázással, az oktatással kapcsolatban annak érdekében, hogy megfelelően döntessen és egyben sikeresen bejuttassa gyermekét a megfelelőnek ítélt iskolába (*Vincent–Maxwell 2016; Brown 2022*). A jelenség nem teljesen új keletű, hiszen az „intenzív anyaság/intenzív szülőség” (*Hays 1996*) fogalmaival foglalkozók akár a 19. század végére is vissza tudják vezetni a gyerekevelés professzionalizálódásának jelenségét, s ennek elemei már az óvodáskorra vonatkoztatva is tetten érhetők Magyarországon is (*Szőke–Geambasu 2023*). A privatizáció azzal, hogy a beiskolázás felelősségének jelentős részét a magánszférába utalja, feltételezhetően erősen hozzájárul az intenzív szülőség jelenségének erősödéséhez. Hiszen az iskolák közötti válogatás lehetővé teszi, hogy a szülő másban is gondolkodhasson, ne pusztán a gyermekének kijelölt körzeti iskolájában. Ez a lehetőség ugyanakkor, bár lehetőségként jelenik meg, emeli is az iskolakeresés téjét, s azt érzékelteti a szülőkkel, hogy felelősségük jóval jelentősebb, mint egy olyan rendszerben, ahol a gyereket iskolába járatni pusztán egyértelmű és adott keretek közötti kötelezettségként, és nem okosan és felelősségteljesen kihasználható lehetőségként jelenik meg.

Magyarországon az iskoláknak az államszocializmus alatti államosítása miatt tömeges mértékben először az önkormányzat által fenntartott iskolák közötti választás lehetőségének megjelenésével öltött testet a szülők szabadsága, egyben felelősséggel való felruházása. A nem állami fenntartású iskolák választására való lehetőség is ugyanekkor, a rendszerváltáskor nyílt meg, de abból, hogy az általános iskolák döntő többsége továbbra is önkormányzat által fenntartott intézmény maradt, arra is következtethetünk, hogy a „piaci igények” vagy nem voltak jelentősek, vagy ezek kielégítésére a szabad iskolaválasztás megfelelő terepet adott, és ezért nem alapultak gombamódra sem a magán-, sem az egyházi iskolák. Azaz a fenntartói privatizáció nagymértékűvé válásához nem pusztán az azt lehetővé tevő, hanem az azt kifejezetten ösztönző 2010 utáni állami szabályozásbeli változásokra volt szükség.

Út a nem állami iskolákba – szülői preferenciák és stratégiák az iskolaválasztással kapcsolatban

A terep

Kérdés, hogy a fent ismertetett helyzetben a nem állami iskolát választókat milyen tényezők terelik el az államtól mint fenntartótól, illetve, hogy mennyire éles a különbség a magániskolát és az egyházi iskolát választók között motivációikat, preferenciáikat és az oktatással kapcsolatos stratégiáikat illetően. Az is kérdés, hogy ebben a speciális privatizációs folyamatban a választás szabadsága egyben mekkora felelősséget ró a szülőkre, s mennyire érhető tetten az intenzív szülőségként azonosított jelenség elemei, s mindez hogyan járul hozzá a további privatizációhoz.

³ A pontos arányokat lásd az 1. táblázatban.

Mindezeket a kérdéseket egy olyan kutatás során készült interjúk segítségével járom körül, amely a hazai oktatási privatizáció jelenségének feltárását tűzte ki célul. A kutatás során félig strukturált interjúk készültek különböző városi terepeken egyházi és magánfenntartású iskolákba járó gyerekek szüleivel.

A jelen tanulmányban a kutatás egy budapesti kerületben készült 18 interjút elemzem. Az interjúk fele-fele részben készültek gyermeküket magán-, illetve egyházi iskolába járató szülőkkel. A kutatás kezdetekor a kerületben összesen hét olyan magán- vagy egyházi fenntartásban lévő iskola volt, amelyekbe legalább 100 általános iskolai tanuló járt; ezek mindegyikében készültek interjúk szülőkkel.

A kerületre már 2010 előtt is jellemző volt az intézményi sokszínűség, működött benne egyházi és alapítványi fenntartású intézmény is; ugyanakkor 2010 óta megjelentek újonnan alapított egyházi és magánintézmények is (jellemző a tendenciákra, hogy a kutatás kezdete óta is, a fent említetteken felül további nem állami iskolák is alakultak). Ilyen értelemben a jelenlegi helyzet ezen a helyi iskolapiacra – és elérhető közelségű környékén – nagyon sokféle oktatási igény kielégítésére nyújt lehetőséget. A kerület társadalmi státusza Budapesten belül is viszonylag előnyösnek mondható (de vannak jóval előnyösebb összetételű kerületek is), s bár nagy különbségek találhatók a kerület különböző részei között a lakosság összetételét tekintve, a mélyszegénységben élők, halmozottan hátrányos helyzetűek aránya kifejezetten alacsony.

A kerületben a tanulók majdnem egyharmada nem állami fenntartású iskolába jár, ezért is mutatkozott alkalmas terepnek a kutatáshoz.

1. táblázat: A tanulók magán- és egyházi iskolafenntartók közötti eloszlása országosan, Budapesten és a vizsgált kerületben⁴

	Tanulói arányok	
	magánfenntartású iskolába járók (%)	egyházi fenntartású iskolába járók (%)
Országos	3,9	17,4
Budapest	9,6	11,0
Kerület	15,7	13,4

A rendelkezésre álló adatok megerősítik a privatizáció társadalmi szelekciót erősítő hatásaira vonatkozó előfeltevéseket. A köznevelési statisztikai adatszolgáltatás 2023-as évre vonatkozó adatai⁵ szerint a kerületi általános iskolásoknak mintegy 0,64%-a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű. Ez az amúgy is alacsony arány a kerületben sem a magán fenntartású, sem az egyházi intézményekben nem éri el még a 0,1%-ot sem – azaz, ezekbe az iskolákba gyakorlatilag nem járnak ilyen gyerekek. Kicsit más a helyzet az iskolában megvalósuló társadalmi szelekció egy másik fontos mérőszámánál, a sajátos nevelési igényű tanulóknál. Az ilyen gyerekek aránya a kerületi iskolákban összesen 3,7%. Az egyházi iskolákban ilyen gyerekeket sem igazán találni: arányuk hasonló a hátrányos helyzetűekéhez, mindössze 0,16%. A magániskoláknál viszont már más a helyzet, itt 4,3% a sajátos nevelési igényű gyerekek aránya – viszont ezeknek a gyerekeknek a fele egy nagyon kislétszámú iskolába jár; nélkülük az „átlagos” magániskolába már azért arányosan jóval kevesebb sajátos nevelési igényű gyerek jár, mint a kerületben általában; de még így is jóval nagyobb arányban, mint az egyházi intézményekbe. A társadalmi szelekció felső szegmenséről az Országos Kompetenciamérés

⁴ Az adatok forrása: https://dari.oktatas.hu/download/kozerdeku/kir_stat2023_a04t18_gyermekek_tanulok.xlsx

⁵ Forrás: https://dari.oktatas.hu/download/kozerdeku/kir_stat2023_a04t18_gyermekek_tanulok.xlsx

adatai közül az iskola igazgatójának az arra vonatkozó becslése segít tájékozódni, amely az iskolába járó gyerekek szülei között a diplomával rendelkezők arányát illeti.⁶ Ebből is a privatizáció szelekciós hatása olvasható ki: míg a diplomások becsült átlaga kerületszerte 62%, addig a magániskolákban ez a becsült átlag 67%, az egyháziaknál pedig 85%! A privatizációval tehát szemmel láthatóan együtt jár a nagyfokú társadalmi szelekció.

A tanulmány arra is keresi a választ, hogy a fenti strukturális adottságok hogyan jönnek létre és hogyan érzékelik ezeket a kutatás során felkeresett – nem meglepő módon kivétel nélkül középosztálybeli – szülők, mi alapján keresnek és végül választanak iskolát, s mindez hogyan formálja az oktatási rendszer egészéről s az oktatás társadalmi funkcióiról vallott nézeteket.

Magániskolát választó szülők iskolaválasztási szempontjai

A magániskolában iskolázó szülők saját iskolakeresési motivációikat rendre pedagógiai-módszertani elvárások mentén fogalmazzák meg: kritikusak a „hagyományosnak” ítélt tanítási módszerekkel kapcsolatban, például nem tetszik nekik az, ahogy az átlagos iskolák az óvoda-iskola átmenetet kezelik vagy kifogásolják a tantárgyakra lebontott tudásfelfogást; ezzel kapcsolatosan pedig az is megjelenik, hogy eleve helytelenítik a kizárólagosan lexikális tudásra épülő oktatást. Mindezt jól szemlélteti annak a szülőnek az elbeszélése, aki beszámol arról, hogy mi nem tetszett neki a megtekintett állami iskolában, és ehhez képest mit értékel nagyon a végül választott magániskolában:

„Nekem leginkább az [nem tetszett egy sima általános iskolában], hogy amikor az óvodás bekerül az iskolába, azonnal iskolásnak tekintendő, és azonnal fekete pontot kap, ha nem tud csendben maradni 45 percig. Hát pedig előtte nem kellett neki ilyet... És engem például ez rettentett el, hogy öt ott úgy lefogják, és begyűrik egy padba, és ott kell csendben lennie...” (R magániskola, szülő 2, az állami iskoláról)⁷

„Nem ilyen tantárgyakban gondolkodnak, hanem hogy valamiről beszélnek, és akkor azt minden tantárgyban az jelenik meg. És nem is érti az ember, hogy ez miért nem minden iskolában van így.” (R magániskola, szülő 2, R iskoláról)

A tantárgyi tudások ezeknek a szülőknek nemcsak azért nem fontosak, mert úgy érzik, a bizonytalan jövőre nem készíthetnek fel megfelelően az elavult tudások, de emögött gyakran megbújik az az elképzelés is, hogy konkrét tárgyi tudásokat voltaképpen bárhol, bármilyen formában megtanulhat a gyerek, az iskola elsődleges funkciója számukra nem ez. Ez a „később bármit megtanulhat” magabiztossága azonban sokszor kimondva is együtt jár a szülő által (szintén magabiztosan) birtokolt vagy birtokolni vélt kulturális tőke meglétével.

„mert amikor én is belegondoltam, hogy mire akartam felkészíteni, fogalmam sincs, mert nem tudom, hogy mi lesz. De hogyha kap egy magabiztosságot, ha kap egy olyan módszertant, hogy mit tudom én, ott van előtte egy probléma, akkor nekikezd felmérni a helyzetet, megnézni, hogy milyen eszközei vannak, hogy mi a probléma, információt gyűjt, aztán neki áll megcsinálni, akkor szerintem ez az, ami igazán fontos. Mert az, hogy most megtanul egy

⁶ A hasonló lehetséges indikátorokkal kapcsolatban (pl. családi háttérindex, átlagnál jobb körülmények között élők) túl nagyok az adathiányok, ezért ezeket itt nem érdemes felhasználni – a meglévő adatokból kirajzolódó kép azonban ráerősít a fentiekre.

⁷ Mind az iskolákat, mind a szülőket oly módon anonimizáltam, hogy az iskolák és a szülők egymástól megkülönböztethetők legyenek.

programnyelvet, vagy egy idegen nyelvet, vagy akármilyen, de azt bármikor meg tudja tanulni.” (B magániskola, szülő 3)

„úgy voltam vele, hogy x diplomával itt a hátunk mögött csak hozzárakom, ha valami hiányzik. Tehát, hogy ez a része az, hogy mit tanítanak, majd azt én úgy pótolom.” (A magániskola, szülő1)

Van azért egy konkrét ismerettípus, aminek az átadása többször megjelenik, ez pedig a nyelv, elsősorban az angol nyelv ismeretének magas szintű oktatása és az ezzel összekötődő globalizált munkaerőpiaci aspirációk vagy szimplán a kozmopolitizmus.

„Nagyon erős a nyelvi oktatás, rengeteg a kínai japán diák, nekem ez kifejezetten tetszett... Tehát, hogy ő már ott egy ilyen multikulti közeget kapott.” (M magániskola, szülő 1)

„az angol óraszámot néztük, a Bori elég ilyen kozmopolita és szereti... Szóval akkor már számított az, hogy ő jobban tud kontaktálni külföldiekkel. Valahogy úgy érezte, hogy a magyar diákok így egymást kicsinálják, a külföldiek meg ezt nem is ismerik.” (A magániskola, szülő 2)

A nyelvoktatás egyébként egyike a kevés területnek, amelyre vonatkozóan az interjúk során a magániskolák esetében a saját iskolát illetően felmerült kritika. Az egyik szülő – aki amúgy pedagógia szakértelemmel és kifejezetten lelkesen beszélt saját iskolájának különböző módszereiről – azzal kapcsolatban fejezte ki nehezményezését, hogy az angol nyelv tanítása nem megfelelő színvonalú az iskolában.

Nemcsak a tanítási elvek, módszerek váltanak ki elismerést a szülőkből, hanem a légkör, a tanár-diák és a tanár-szülő kommunikáció is rendre megjelenik a szülői narratívákban, mint olyan dolgok, amelyek messzemenőig igazolják számukra választásukat. Ezek a tényezők ugyanakkor össze is kapcsolódnak a vallott pedagógiai elvekkel. Ennek legszemléletesebb példája az egyik alternatív magániskola és a látott körzetes állami iskola kontrasztjának érzékelése a már idézett szülő részéről, ahol világosan megjelenik a fegyelem, rend, csend mint a hagyományosnak tekintett iskolai értékek szembeállítására a „barátságos”, „közvetlen” hangulattal, közös munkával:

„Hát az nem volt olyan izgalmas [körzetes iskola nyílt napja], a gyerekek ott ültek, meg nagyon szépen jelentkeztek, és akkor úgy éreztük, hogy hát ez pont olyan, mint harminc éve a mi időnkben, hogy ott csend van, rend van, olyan fegyelem van, és akkor a másikon meg az volt, hogy például mindenki bekiabált a nyílt napon, amikor ott voltak, és mindenkit meghallgatott a tanár, és igen, és tegeződtek, vagy tegeződnek, és olyan nagyon baráti hangulat volt; itt meg olyan iskolai, olyan poroszos. Elöl állt a tanár, elmondta, fölírt, átadta az anyagot, a gyerekek meg vagy felvették, vagy nem. Ott meg olyan közös munka volt.” (R magániskola, szülő 2)

Az iskola légköre gyakori szempont, és a stresszmentességet, a gyerekközpontúságot szinte mindig egyik szülő megfogalmazza, mint elvárást.

„Ahol egy olyan környezet van, ahol nincsen stressz, nincsen nyomás, ahol a gyerekeknek öröm a tanulás, olyan körülményeket teremtenek meg, hogy ne egy stresszként éljek meg

azt, hogy napi szinten kötelezettségük van, ilyen oldott hangulat legyen” (T magániskola, szülő 1)

A pedagógiai szemlélethez közvetettebben, de még mindig erősen kapcsolódó elem, hogy fontosnak tartják a gyerekek egyéni kezelését az iskolák részéről. Ennek hiánya kifejezetten elriasztotta őket az általuk ismert állami fenntartású iskoláktól.

„és hát ez volt az egyik, hogy ne az legyen, hogy így bedarálják, vagy ilyen kockafejű gyereket csinálnak, és így skatulyába beteszik, aztán kezdjen magával valamit, hogyha tud vagy képes rá, úgyhogy leginkább ez volt az egyik, ami meg nagyon tetszett ebben az iskolában... (B magániskola, szülő 3)

Egyházi iskolát választó szülők szempontjai

A magániskolás gyerekek szüleikhez képest az egyházi iskolát választó szülők esetében kevésbé megfoghatók azok a pedagógiai elvárások, amelyek alapján iskolát keresnek. Ennek elsősorban az az oka, hogy sokan közülük kifejezetten keresztény/katolikus iskolát kerestek, és nem is jött szóba számukra más. Ezért egyrészt, nem igazán néztek körbe az iskolapiacon, másrészt, bár sokszor megfogalmazták, hogy számukra fontos a keresztény nevelés, de ritkán fejtik ki ennek a részleteit.

„Hát azt tudtam, hogy katolikus iskolába szeretném, tehát ez így eléggé fix volt. Nem görcsösen mindenáron, de azért ha lehetséges, akkor legyen egy katolikus iskola, és mi pont akkor költöztünk B-be, és itt volt kézenfekvő ez az M iskola, úgyhogy mi nem is nagyon gondolkodtunk másban, tehát nem néztem körbe, hanem akkor odamentünk, hogy lesz, ami lesz alapon. Úgyhogy annyira nem néztem körbe, mert a környéken nem volt más katolikus iskola” (D egyházi iskola, szülő 2)

„semmiképp sem egy versenyistálló vagy valami nagy hírű, valami elit iskola, ez biztos, hogy nem. Magániskola szintén, tehát azt mi nem tudtuk volna megfizetni... Katolikus iskola, akkor még csak a J volt itt, igen. És mi itt lakunk a környéken is, tehát ide járok templomba is, tehát nekünk valahogy így fel sem merült az, hogy mi messzebb vigyük, meg kényelmes is az, hogy itt majd egyedül hazajárnak, ami meg is valósult.” (J egyházi iskola, szülő 1)

Az is valószínű, hogy az egyházi iskolát választó szülők számára fontos keresztény neveltetés jóval absztraktabb is, mint a „gyerekközpontú pedagógia”, amelyet magát mint fogalmat nem feltétlenül, ennek fontos elemeit – partneri viszony; stresszmentes légkör; öröm a tanulás stb. – viszont annál inkább hangsúlyozzák a magániskolát választó szülők. Emellett a pedagógiával ellentétben a keresztény szellemiség jóval általánosabb fogalom: kapcsolata az iskolával jóval lazább, hiszen ez nem feltétlenül iskolai „dolog”, viszont – ellentétben a pedagógiával – az élet számos más területén is megjelenhet.

Ennek megfelelően, miközben a magániskolák esetében a szülők sokszor megfogalmazznak olyan gondolatokat, hogy tulajdonképpen minden iskolának olyannak kellene lennie, mint amilyenbe az ő gyerekük jár, addig a keresztény légkört fontosnak tartók egyértelműen csak olyanok számára tartják jónak ezeket az iskolákat, akik – változó mértékben, de – elfogadják, alávetik magukat a megkövetelt keresztény elvárásoknak, erkölcsiségnek. Azok, akik eleve arról számoltak be, hogy mindenképpen egyházi iskolát kerestek, egyértelműen hasznosnak és fontosnak tartják, hogy ebben a „buborékban” nő fel a gyermekük, de nem gondolják, hogy mindenkinek ez az oktatás lenne a jó.

A szülők két csoportja között azonban nem feltétlenül és nem eleve hatalmas a távolság; vannak olyanok is, akik valójában nem eleve egyházi iskolát kerestek a gyerekeknek, sőt, olyan is van, aki *kifejezetten* nem ilyet keresett – egyébként nála, hasonlóan sok magániskolai szülőtárhoz, az iskola-kereséskor még az angol nyelvoktatás volt a kiemelt szempont:

„őszinte leszek, nem az egyházi iskola felé mentem, mert én angol tagozatos iskolába szerettem volna íratni őt, kétnyelvű iskolába szerettem volna íratni, és másfél évig abban a hitben voltam, hogy oda fog járni. Nem voltam nyílt napon, egészen egyszerűen fontosnak tartottam azt, hogy a gyerek időben elkezdjen angolul tanulni, mert hogy ugye most abszolút azt látom, főleg így, hogy amúgy mind a ketten a multivilágból vagyunk, hogy azt látom, hogy nyelvtanulás nélkül vagy nyelv nélkül azért így viszonylag nehéz, és azt gondoltam, hogy időben elkezdjük. És aztán, amikor ténylegesen oda jutottunk, hogy iskolaválasztás, akkor három iskolát néztem ki, zárójel egyik sem a D.” (D egyházi iskola, szülő 1)

Ez a család végül is akkorát csalódott az eredetileg kinézett iskolákban, hogy ekkor, meglehetősen későn fordultak az egyházi iskola felé.

Nem ő az egyetlen, akinek nem volt eleve fontos az egyházi iskola; habár ritka kivételként, de akad olyan szülő, akinek a gyermeke állami iskolában kezdte meg a tanulmányait, és az ottani negatív tapasztalatok miatt fordult figyelmük végül is az – általuk eredetileg elvetett! – környékbeli katolikus iskola felé:

„Arra gondoltunk, hogyha már váltás, hogyha már váltunk, akkor egyrészt már egy kicsit úgy megcsömörlődtünk ettől a nagy szakmai kiválóságtól, és akkor arra gondoltunk, hogy akkor jó, akkor legalább legyen katolikus a sulis, és akkor legalább a szellemiségben ez megváltozott.” (J egyházi iskola, szülő 2)

Az egyházi iskolába kerülés tehát nem pusztán eleve meglévő értékrenden alapulva jöhet létre. Az iskolába járók társadalmi összetételére vonatkozó, informálisan megszerzett információkon alapulva is kialakulhat. A folyamat jellemző állomásai: a körzetes iskoláról való információszerzés; majd, a rossz benyomások után a szülő elsősorban kapcsolati hálóján keresztül jut el az egyházi iskoláig.

„A körzetes iskolának itt a környéken, szerintem nincs olyan túl jó híre. Tehát, hogy nagyjából azt veszem észre, hogy azok a szülők viszik oda a gyereket, akik úgy gondolják, hogy minden iskola jó, vagy pedig nem akarnak plusz erőfeszítést abban, hogy messze hordják a gyereket, vagy hogy mit tudom én, nincsenek olyan nagy céljaik.... és akkor a D iskola titkárának a lánya, az az ovis társa volt a Petinek, és ő mondta, hogy nagyon értelmes, válogatott gyerekek vannak, a szülők is. Rengeteg orvos, tanár, mérnök, gyerek. Tehát, hogy jó minőségű az osztály itt a D-ben. És alapvetően így döntöttünk a D mellett, hogy erős iskola, végül is nincs semmi kifogásom a vallás ellen, mert az értékrendjeivel ugye egyetértek, alapvetően annyi, hogy én ez a templomba járó típus már nem vagyok.” (D egyházi iskola, szülő 3)

Az iskolába járók társadalmi összetétele mint szempont

A fenti, „válogatott gyerekekre” való hivatkozás azt is jól illusztrálja, hogy a tanulók társadalmi háttere fontos szempont az egyházi iskolát választóknál. Az idézett esetről mindez a megnyugtatóan jó iskola indikátoraként jelenik meg, de más interjúkban például úgy, hogy „a többség nagyon-nagyon rendezett, tök jó család”. (J egyházi iskola, szülő 2). A társadalmi háttér mellett konkrétan a keresz-

tény értékeket fontosnak valló szülői közösség – amely hangsúlyozottan speciális közösség – az, ami megnyugtatta a szülőket és biztosítja őket arról, hogy jó helyen van a gyerekük:

„nekünk fontos ez a burok, amiről az előbb mondtam, hogy azért itt most nem akarok itt nagy szavakat használni, de azért én azt gondolom, hogy jó kereszténynek lenni, hogyha tudsz ebben a világban élni. Tehát, hogy azért ez a burok tényleg nagyon nagy érték” (J egyházi iskola, szülő 1)

„És mondta [az ismerős szülő, aki rábeszélte a családot az iskolára], hogy ő is érzékeli, hogy hát nyilván nem egy olyan erős iskola, de azt mondta, hogy az sem egy nagy hátrány, hogyha mondjuk a gyerekek, tehát több hasonló háttérű gyerek jár egy helyre.” (J egyházi iskola, szülő 2)

A társadalmi háttér a magániskolák esetében kicsit másként merül fel: iskolaválasztási szempontként szinte sosem jelenik meg nyíltan, vagy ha igen, inkább ellenérvként: ahogy az egyik szülő fogalmaz, aki átnézte több magániskola honlapját, s úgy látta, hogy azokba: „gazdag embereknek a neveletlen gyerekei” járnak, s ez neki nem volt szimpatikus. A magániskolák esetében a társadalmi háttér amúgy is gyakrabban kifejezetten gazdasági háttérként s inkább pejoratíve jelenik meg: a meginterjúvált szülők sokszor elhatárolódnak bizonyos szülőtársaktól – pl. az „újjgazdagoktól” –, vagy sokszor előfordul a tandíjat megfizetni képes szülőcsoportok szembeállítása is:

„szerintem én kéttípusú családot látok. Az egyik az, hát most mondhatnám azt, hogy ilyen hozzánk hasonló, hogy így jó, hát mondjuk van egy szép házunk, de hogy azért nem a pénz körül forgunk, és nyilván van egy réteg, akinek meg most ezek ilyen pejoratív, meg ilyen kategorizálások, tehát én ezt nem annyira szeretem, de hogy ez egy kicsit újjgazdagabb...” (M magániskola, szülő)

„És ezt látom, hogy azok a szülők, akik bejönnek ebbe, hogy ez egy magániskola, mi rengeteg pénzt fizetünk ezért, és akkor most megmutatjuk, hogy mi ezt megtehetjük. Azok nem szokták jól érezni magukat nálunk, mert a többi szülő, a nagy része egyáltalán nem ez a fajta.” (B magániskola, szülő 2)

Mind az egyházi, mind a magániskolák esetében tisztában vannak a szülők az iskolák előnyös társadalmi összetételével. Bár, mint láttuk, az egyházi iskolában inkább a kulturális tőke jelenik meg a megbízható, jó iskola indikátoraként, de az is egyértelmű, hogy a szülők gazdasági összetétele ezekben az iskolákban is előnyös. Ezzel kapcsolatban többször például előnyként fogalmazódik meg, hogy szerencsére nem probléma, ha valamivel kapcsolatban anyagilag jelentősen segíteni kell az iskolát időről időre.

A szülők magas iskolai végzettsége megint csak kicsit más hangsúlyokkal jelenik meg a két fenntartótípusnál: míg az egyházi iskolákban a hagyományos konzervatív professziókhoz tartozó foglalkozású szülők: „orvosok, jogászok” a szülők számára a megnyugtató, biztonságos közeg indikátorként jelennek meg, addig az egyik magániskolában a szülő, amikor a sok magas végzettségű szülőről beszél, ezt a szabadsággal és a rugalmassággal köti össze:

„Szerintem az a közép-felső osztálybeli értelmiségi... Majdnem mindenkinél az anyuka legalább szabadon mozog, és bármikor el tud jönni a gyerekért, el tudja vinni, bármikor tudunk egy partit összerakni..., mindig van egy osztályban tíz olyan anyuka, aki azért ráér

napközben, tehát vagy szabadfoglalkozású, vagy rugalmas, vagy nem is dolgozik... És akkor ennek megfelelően azért az apukák azért általában jól keresőek, felsővezetők vagy saját vállalkozásuk van, de van színész is.” (R magániskola, szülő 2)

A magániskolai szülők narratíváiban amúgy is sokszor előbukkan a „lazaság”, „szabadság”, az „élményszerűség” mint kívánatos érték, s az olyan iskolák elkerülése, ahol viszont a „rend, fegyelem” a legfontosabbak. Ehhez képest az egyházi iskolai szülők viszont nemcsak egész más dolgokat emelnek ki – például azt, hogy egy iskolában legyen „érték a tanulás, érték az, hogy család, érték az, hogy szeretjük a tanító nénit, hogy tiszteljük a tanító nénit” (D egyházi iskola, szülő 1) –, de reflektálnak a *lazaság* és a *szabadság* értékeire is, amikhez tulajdonképpen pont úgy viszonyulnak, mint a magániskolai szülők a *rend* és a *fegyelem* értékeihez. Nincs teljesen ellenükre, de számukra messze nem ez a legfontosabb, és kockázatosnak tartják ezek túl erős jelenlétét:

„nekem ez a szabályrend, nekem, mint szülőként, ez nekem nagyon fontos volt, de ez most csak utólag tudatosult bennem, az a nagyon nagy szabadság, az viszont lehet, hogy zavart volna... Én nem biztos, hogy jól éreztem volna magam ebben. Szóval a gyerekek biztos, de hogy én nem biztos, hogy nekem, én ehhez tudtam volna úgy igazodni, meg segíteni az iskola munkáját, mint ahogy mondjuk itt megtettem. És nem azért, mert ilyen, hogy hívják ez a... szemellenzős vagyok. Nem azért, mert ilyen vagyok, sőt azt gondolom, hogy katolikus vagy keresztény emberhez képest nagyon is laza vagyok, hanem mert azt gondolom, hogy szüksége van erre a gyerekeknek, meg szerintem a felnőtteknek is. És nekem az ott az nagyon szabad. Az oktatást tekintve is, a nevelést tekintve is. Azt gondolom, hogy kellenek határok.” (J egyházi iskola, szülő 1, alternatív pedagógiájú iskoláról)

A szabályok, a fegyelem, a viselkedés és az öltözködés kontrollálása mint pozitív érték több egyházi iskolai szülőnél megjelenik; van, aki a körzetes iskolai nyílt nap tapasztalataként említette meg, hogy „ott nem tudnak fegyelmet tartani”, és emiatt dőlt el, hogy szóba se kerül ez az iskola; van, aki látja ki-be járni a körzetes iskolába járókat, és az öltözködésük és utcai viselkedésük nem szimpatikus neki. Ezekkel a jellegzetességekkel kapcsolatban nem jelenik meg heves elutasítás, inkább egyfajta kerülendő kockázatként tekintenek ezekre a szülők, amelyeket az egyházi iskola szellemiségének köszönhetően el is tudnak kerülni.

Mit gondolnak a szülők az államról mint fenntartóról?

A szülők sokszor – bár nem kizárólag – saját preferenciáikat az állami (leginkább: „a körzetes”) iskolához képest fogalmazzák meg, még akkor is, ha a kutatásba bevont szülőknek nagyon kevés tapasztalatuk van más fenntartásban lévő iskolákkal kapcsolatban, hiszen kevés kivételtől eltekintve, eleve nem jártak ilyenbe a gyerekeik. Sőt, mind a magán, mind az egyházi szektor iskoláiba járók között gyakori, hogy a gyerek magánóvodába vagy egyházi óvodába járt, s ezekből az óvodákból sokan mentek tovább egy-egy adott magán-, illetve egyházi intézménybe. Az ő esetükben a magánszektorba való belépés tehát már az óvodáztatás alatt megtörtént, s az óvodai kapcsolati tőkéjük szerepe egyértelmű a nem állami szektor fele fordulásban.

Az egyik magániskolai szülő viszont, akinek a gyereke állami általános iskolában kezdte meg karrierjét, narratívájában azt fogalmazta meg, hogy eleinte kifejezetten fontos szempont volt számára az állami fenntartás, mert csak itt látta biztosítva, hogy a gyerek találkozzon különböző társadalmi rétegekből származó osztálytársakkal is, a szülő szavaival:

„valahogy volt egy ilyen nagyon téveszmém akkor, hogy a gyerekek meg kell ismerni azt a hétköznapi világot, ahogy így működik az ország.” (A magániskola, szülő2)

Nem csak magániskolai közegben látni ilyen véleményt, hiszen van olyan, gyerekeit egyházi iskolába járató szülő, aki szintén nem ab ovo vetette el az állami fenntartást.

„amikor vele iskolát választottunk, akkor én alaphoz nem értettem egyet, hogy egy állami iskolában miért ne lehetne ugyanolyan színvonalon tanítani, mint egy... Ez persze nyilván most már változott, hiszen látom, hogy mi van [kiemelés tőlem, B. E.]” (D egyházi iskola, szülő 1)

Ezekben a véleményekben az a közös, hogy elvileg el tudnák fogadni az állami fenntartást, a gyakorlat ismerete alapján viszont saját eredeti attitűdjüket „téveszmének” tartják, hiszen látják, „hogymi van”.

A gyerekeiket magániskolába járatók többségénél a reflexió az állami fenntartásra jórészt ebből, az általuk megismert oktatási helyzetből fakad, amiről nem azt gondolják, hogy szükségképpen így kell lennie, de az állami oktatás romló körülményei arra sarkallják őket, hogy igyekezzenek elkerülni ezeket az iskolákat. A gyerekek egyéni képességeinek figyelembevétele konszenzuálisan olyan pont, amelyre a szülők egyszerűen nem tartják képesnek az állami iskolákat. Ezzel részben összefüggésben, az állami iskolákban lévő magas osztálylétszámok okoznak számukra problémát. Korábban már megjelent a „stressz” mint elkerülendő faktor – van olyan szülő, aki ezt is az állami iskolák kikerülhetetlen velejárójának tekinti, és ezért eleve elvetette ezt a típusú iskolát:

„a fiam, aki ugye előbb lett iskolás, ő is egy ilyen nagyon érzékeny, meg talán egy kicsit lassabb volt, vagy hát inkább ilyen elgondolkodós, egy flegmatikus temperamentumú gyerek, aki úgy minden fele így elfolyt, és én úgy éreztem, hogy ez egy állami iskolában neki olyan stressz lenne, amit semmiképpen nem akartam.” (W magániskola, szülő1)

Az állami fenntartással kapcsolatos tudatos ellenállás is megjelenik egyes szülőknél ebben a körben, ahol az iskola a múlt képviselője:

„És nem akartuk azt, nem akartuk azt, hogy úgy járjon a gyerek az állami iskolába, hogy azt érezzük, hogy nem változott semmit, ugyanazt és ugyanúgy tanítják, mint ahogy annak idején nekünk, de ezen túlhaladt a világ, és hogy mi szidjuk itthon az iskolát, a rendszert, a tanárt... Mondjuk a tanárt nem, mert most legtöbbször szerintem pont a tanár nem tehet róla, de hogy azt mondjuk, hogy hülyeséget tanul. Szóval ezt nem akartuk, és azt éreztük, hogy ez lesz, hogy a biflázás, a dolgozat, a nem tudom én, a stressz, amiket így inkább elmondásból, mások elmondásából hallottunk, azt mondtuk, hogy mi azt nem akarjuk.” (R magániskola, szülő 2)

Az állami iskola mint a múlt képviselője megjelenik az egyházi iskolába járók szüleinek narratívájában is, de itt megint csak kevésbé a pedagógiai módszereken van a hangsúly, hanem jóval inkább az infrastrukturális adottságokon:

„Tehát szerencsétlen úgy néz ki az iskola [a körzetes], mint gyerekkoromban, azóta semmi változás, ugyanaz a végé, ugyanaz a nyílászáró. Tehát, hogy így szerintem egy katasztrófa. Az egyházi iskolában azért jó...” (Sz egyházi iskola, szülő 1)

Az egyházi iskolába járó gyerekek szüleinek általában kevésbé volt sommás véleménye az állami iskolákról, de ez feltételezhetően összefügg azzal a már említett ténnyel, hogy közülük többen eleve keresztény szellemiségű iskolát kerestek, és nem igazán néztek szét az állami iskolák piacán. S ha valamit, akkor ezt a keresztény szellemiséget említik, mint az egyházi fenntartó előnyét az állami fenntartásban lévő iskolákhoz képest. Az állam által fenntartott iskolákat tehát kevésbé ismerik, ha van véleményük, akkor azt sokszor a környékükön lévő iskolákba járó gyerekek öltözködéséből, viselkedéséből vonják le. Ugyanakkor többen nagyon is tisztában vannak az oktatáspolitikai erőterben zajló eseményekkel, az egyházi fenntartás jelentette privilégiumaikkal, s bár sokszor röviden, de ebben a kontextusban is szóba kerül az állami fenntartás, mint ahol jóval kötöttebb pályán mozognak a tanárok, kevesebb pénzt keresnek, nehézkes és kontraproduktív a tankerületi fenntartás. Az állami oktatáspolitikára mindkét szülői csoportban reflektálnak, és ezek a reflexiók egyaránt negatívak; a magániskolai szülők részéről a narratívák azonban jóval élesebben fogalmazódnak meg.

Mind az egyháziba, mind a magániskolába járók alapvetően elégedettek saját iskoláikkal, de a magániskolákba járók esetében ez sokszor párosul a megkönnyebbüléssel, hogy elkerülték az állami oktatást; van, aki ezt a gyerekei rácsodálkozásával illusztrálja:

„van az édesapjuknak [azaz, az interjúalany elvált férjének] egy élettársa, és az ő kisfia állami intézménybe jár egy sportiskolába, és hát ők teljesen döbbenet figyelik, hogy miket mesél az a kisgyerek, és hogy miket kell neki csinálni. Úgyhogy egy ilyen elrettentő példaként tekintenek rá.” (W magániskola, szülői)

Oly nehéz a választás?

Az, hogy a két szülői csoport többsége számára egyenes út vezetett a nem állami fenntartású iskolákba, nem jelenti azt, hogy ne élték volna meg nagy nehézségként az iskolaválasztási procedúrát, s ez tetten érhető mind a magániskolai, mind az egyházi iskolai szülők esetében: számukra az iskolakeresés felelősséggel jár, az oktatási intézményekre úgy tekintenek, mint amik közül gondosan válogatni kell, hogy megtalálják a gyerekük számára megfelelőt.

A magániskolai szülőknél a már fentebb említett, a magániskolák pedagógiai sajátosságait kiemelő szemléletmód egyértelműen a szülői professzionalizáció jeleit mutatja; ugyancsak tetten érhető az intenzív szülőiséggel gyakran együtt járó szorongás, amely abból alakul ki, hogy vajon minden tőle telhetőt megtett-e.

„Iskolát keresni, az egy nagyon-nagyon hosszú és fáradtságos folyamat volt az iskolakeresés. Én nagyon megszenvedtem, mert nyilván a legjobbat akartam a gyerkemnek, amit nyújtani tudunk. Én is tudtam, hogy abba mindent bele kell tenni, tehát egy iskolába mindent bele kell tenni, tehát a legjobbat akartam, amit csak a környéken fel lehetett lelteni, és végigjárogattam a környéken az alapítványi iskolákat, voltam állami iskolában is, és voltam kerületen kívüli iskolákban is, magánintézményben.” (T magániskola, szülő 2)

„[az iskolakereséssel kapcsolatban] tehát én ... egy ilyen ősanyát képzelj el.” (M magániskola, szülő)

Az egyházi iskolát választók körében olyan szülő is van, akit egész egyszerűen, még mindenféle kézzel fogható nehézséggel való szembesülés előtt, sok-sok évre előre foglalkoztatott a gyerek későbbi iskolai pályafutása, ami szintén jól illeszkedik abba a jelenségbe, amely szerint is a gyerek iskolázása egyáltalán nem magától értetődő folyamat, hanem állandó szülői törődést igényel:

„Én már mikor vártuk az elsőt, már azon gondolkoztam, hogy hova fog gimnáziumba járni.” (SZ egyházi iskola, szülő 3)

Bár a gyerekeiket egyházi iskolába járató szülők körében az iskolaúttal való professzionális törődés és az erről való intenzív gondolkodás jelen van, ez alól kivételt jelentenek azok, akik mindezt a „bolyongást” megspórolták maguknak annak köszönhetően, hogy ők maguk eleve keresztény szellemiségű iskolát kerestek, s bevallottan nem is igazán néztek körül az iskolapiacra; a szóba jöhető keresztény iskolák közül pedig alapvetően földrajzi szempontok alapján választottak. Ez a „vallási tökélet” is felfogható elkötelezettség szemmel látható biztonságát nyújt a számukra, s segíti őket abban, hogy megspórolják maguknak az iskola kiválasztásával járó nehézségeket: mivel a keresztény szellemiség az elsődleges szempont, ez sok dilemmától megkíméli őket.

A vallási tőke nemcsak az eleve nagyon elkötelezetteknel játszik szerepet az iskolaválasztásban, sőt: az alacsony szintű vallásosság nagyon jól konvertálható az iskolapiacra. Míg a magániskolai szülők kisebb vagy nagyobb távolságtartással viseltetnek az egyházi iskolákkal szemben, addig az egyházi iskolába járó gyerekek szülei között akadnak olyanok, akiknek a számára az ideálisnak tartott iskola tulajdonképpen egy magániskola, amit csak anyagi okokból vetnek el a szülők. Ezek után viszont könnyen fordulnak az egyházi iskola felé, mivel rendelkeznek, még ha alacsony szinten is, a fentiek értelmében vett vallási tőkével.

A vallási tőke meglete megoldhat amúgy bonyolulttá váló, kudarcra fenyegetőként megélt iskolakeresési folyamatokat is. Erre a legjobb példa a már említett szülő, aki eleinte kifejezetten nem gondolkodott egyházi iskolában. Az ő történetében a szorongás, a félelem a helyzettől és a végül is választott iskolától egyszerre jelenik meg, s tanúskodik a szülőként átélt teherrel, amit a gyerekek megfelelő iskola megtalálása rótt az interjúalanyra. Ennek állomásai a következők voltak:

1. „És akkor egy kicsit így összehorult minden [kiemelés tőlem, B. E.], hogy másfél évig én ide akartam vinni, és egyszer csak így...” (a szülő már rég kinézte a kerületi kéttannyelvű iskolát, de a nyílt nap nagy csalódás volt; ezek után fordult figyelmük az egyházi iskola felé).
2. „az elején én attól féltem [kiemelés tőlem, B. E.], hogy ne legyen ez ilyen túl bigott”, majd a feloldás:
3. „beszélgettem a szülőkkel, akiknek egyébként így a baráti körünkől, akiknek egyházi fenntartású óvodába járt a gyereke, és a D-be szeretnék vinni, és akkor így meggyőztek arról, hogy ez nem olyan, meg nem annyira bigott, ami abszolút be is vált”.

Konklúzió

A nem állami iskolák jelenléte mindkét – magán, egyházi – iskolatípusba járó gyerekek esetében látványosan megváltoztatja a korábban jellemző iskolaválasztási útvonalaikat. Mind az egyházi, mind a magániskolai szférában vannak eleve elkötelezett, értékalapon választó szülők. Legalább ugyanennyien vannak azonban, akik nem voltak eleve ennyire magabiztosak abban, hogy mit szeretnének. Az ő útjukra jellemző, hogy először a körzetes iskolát nézték meg, csak az nem tűnt megfelelőnek. Jellemző módon azonban ezek után nem igazán nézelődnek az állam által kínált egyéb iskolák között, mert az ezekbe való bekerülést nehéznek ítélik meg. S mivel a választék az elmúlt időszakban megnőtt a nem állami fenntartású iskolák esetében, ezért a körzetes iskola elvetése után inkább ezekhez fordulnak.

A nem állami szektorba kerülés mögött általában háromféle ok, és ezek kombinációi állnak. Az elsőt intézményi meghatározottságoknak nevezhetjük: a legtöbb interjúalany gyereke már óvodába is a magán- vagy az egyházi szektorba járt, s az óvodatársak jellemző útvonalaát követve jutott el a későbbi iskolába. A második, ettől eltérő típusú ok az, hogy a szülőikben nagyon erős elképzelések éltek

arról, hogy milyen iskolát szeretnének, illetve nem szeretnének. A magániskolát választó szülők esetében ez a „modernségtől”, „rugalmasságtól” kezdve az angol nyelv oktatásán át kiterjed arra is, hogy alacsony gyereklétszámot szeretnének, elsősorban azért, hogy a saját gyermeküknek legyen esélye egyéni odafigyelést kapnia. Az egyházi iskolát választók esetében ilyen típusú elvárások a „keresztény szellemiség”, de az is, hogy megnyugtató, megbízható környezetet szeretnének gyermeküknek.

A harmadik típusú ok pedig a gyerek egyéni tulajdonságait helyezi előtérbe, legyen szó akár arról, hogy már tudott angolul, és ez volt fontos szempont, vagy arról, hogy úgy érezték, a gyerek valamilyen enyhe – hivatalosan nem feltétlenül diagnosztizált – tanulási nehézséggel küzd, esetleg figyelemzavaros, és ezért kerestek olyan iskolát, ahol ez nem fog számára bukdácsolást, rossz eredményeket okozni. Ez a típusú ok jobbra csak a magániskolát kereső családokra jellemző.

Mindhárom ok típusban megjelenik az, hogy a szülők az oktatásra nem olyan dologként tekintenek, ami lehet mindenki számára ugyanolyan, hanem egy sokféle módon és dimenzióban az egyéni igényekhez igazítandó intézményrendszerként, ahol egyes iskolák előnyökhöz, mások hátrányhoz juttathatják az egyént, s ahol éppen ezért intenzíven tenni kell azért, hogy az egyén előnyös pozícióba kerüljön. Az előnyök igen látványosan manifesztálódnak az iskolák társadalmi összetételében, ami az egyházi iskolát keresők számára kifejezetten fontos keresési szempont is. A magániskolák esetében a fizetendő tandíjnak köszönhetően ez a magas társadalmi háttér inkább némi magyarázkodásra sarkallja a szülőket. A gazdasági tőke növekvő szerepe minden szereplő számára nyilvánvaló az iskolapiaccal kapcsolatban, ugyanakkor az egyházi iskolák növekvő jelenléte miatt a vallásosság alacsony szintje is olyan fontos, az iskolapiacra konvertálható tőkeként jelenik meg, amelynek megléte lehetővé teszi az iskolakeresésre motivált középosztálybeli szülők számára, hogy különösebb gazdasági tőke beruházása nélkül is kiléphessenek az állami szektorból.

A nem állami szektor megerősödése nemcsak még a korábbiaknál is fragmentáltabbá teszi az általános iskolai szektort, de ráerősít ezeknek a középosztálybeli szülőknek arra az érzetére, hogy az iskolázás egyik legfőbb funkciója a megfelelő közeg megtalálása, s ez privát ügy, amelyért ők tartoznak felelősséggel. S még ha közöztük többen nem is elleneznék az oktatásnak a társadalmi koherenciát erősítő funkcióját, de a központi oktatáspolitikai által generált helyzetben ezt csak mint valami idealisztikus, de nem reális ábrándként tartják számon.⁸

IRODALOM

- BALL, S. & JOUELL, D. (2009) Hidden privatization in Education. *Education Review*, Vol. 21. No. 2. p. 73.
- BERÉNYI E. (2018) Szabad iskolaválasztás és szegregáció. In: FEJES J. B. & SZÜCS N. (eds) *Én véttem: Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 57–66.
- BROWN, B. A. (2022) Intensive Mothering and the Unequal School-Search Burden. *Sociology of Education*, Vol. 95. No. 1. pp. 3–22. <https://doi.org/10.1177/00380407211048453>
- ERCSE K. & RADÓ P. (2019) A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, Vol. 29. No. 7. pp. 8–49. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.8>
- HAYS, S. (1996) *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press
- HERMANN Z. & VARGA J. (2016) Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. In: KOLOSÍ T. – TÓTH I. Gy. (eds) *Társadalmi riport, 2016*. Budapest, Társ. pp. 311–333.

⁸ A tanulmány alapjául szolgáló kutatást és a tanulmány elkészítését az NKFIH FK-135215 számú kutatási projektjének támogatása tette lehetővé.

- KERTESI G. & KÉZDI G. (2014) Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- LUBIENSKI, CH. (2006) School Choice and Privatization in Education: An Alternative Analytical Framework. *Journal for Critical Education Policy Studies*, Vol. 4. No. 1. pp. 1–26.
- SZŐKE A. & GEAMBAŞU R. (2023) „Jó játszást!?”: Az óvodapedagógusi hivatás deprofesszionalizációja és annak feszültségei Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, Vol. 33. No. 3. pp. 4–33. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.3.1>
- TOMASZ G. (2017) Erősödő egyházi jelenlét az oktatásban. *Educatio*, Vol. 26. No. 1. pp. 94–112.
- VARGA J. (2024, ed.) *A közoktatás indikátorrendszere*. Budapest, HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- VERGER, A., FONTDEVILA, C. & ZANJACO, A. (2016, eds) *The Privatization of Education: A Political Economy of Global Education Reform*. New York, Teachers College Press.
- VINCENT, C. & MAXWELL, C. (2016) Parenting priorities and pressures: Furthering understanding of 'concerted cultivation'. *Discourse: Cultural Politics in Education*, Vol. 37. No. 2. pp. 269–281. <https://doi.org/10.1080/01596306.2015.1014880>
- ZOLNAY J. (2006) Kényszerek és választások. Oktatáspolitikai és etnikai szegregáció Miskolc és Nyíregyháza általános iskoláiban. *Esély*, Vol. 4. pp. 48–71.
- ZOLNAY J. (2018) Kasztosodó közoktatás, kasztosodó társadalom. In: FEJES J. B. & SZÜCS N. (eds) *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 211–231.